

5. Горещька О.В., Сердюк Н. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015.

Отримано 07.02.2022

УДК 159.9

Олена Павлівна МАКАРОВА,

старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>

БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Наразі українське суспільство визнає існування проблеми жорстокого поводження з дітьми, а також необхідність здійснення комплексу послідовних заходів щодо вдосконалення системи попередження, виявлення та подолання цього явища. Останнім часом тема насильства досить популярна в нашому суспільстві. Це пояснюється тим, що з насильством ми або безпосередньо, або опосередковано стикаємося досить часто. Питання безпеки дитини, збереження її життя та здоров'я, формування вміння захистити себе в навколишньому середовищі є край актуальними у системі освіти та виховання дітей і молоді.

Ключові слова: булінг, агресія, шкільне середовище, діти.

На сьогоднішній день надзвичайно гостро постає проблема агресивних проявів у міжособистісних стосунках учнівської молоді. Особливого розповсюдження набувають прояви систематичної, довготривалої агресії одних учнів по відношенню до інших, коли в ситуацію прояву агресії поступово "включається" весь учнівський клас. Перші систематичні дослідження прояву систематичної та довготривалої агресії серед учнівської молоді займалися скандинавські вчені у 1970-х роках і вони визначили дане явище поняттям "булінг". На початку 1980-х років ситуацію повторювальної та систематичної агресії між працівниками на робочих місцях досліджував шведський вчений Х.Лейман, котрий визначив це явище через поняття "мобінг". Учені з Великобританії, Австралії та Японії почали співпрацювати з дослідницькою групою Норвегії для вивчення явища булінгу у школах, вчені з Німеччини, Франції, Угорщини, США і Австралії залучилися до співпраці з дослідницькою групою в Швеції, для дослідження мобінгу на робочих місцях. Оскільки майже одночасно досліджувати прояви систематичної та довготривалої агресії стали дві групи науковців, то було прийнято, що поняття "булінг" застосовується щодо шкільних ситуацій, а термін "мобінг" – щодо ситуацій на робочих місцях [2].

Ситуація булінгу призводить до низки педагогічних, психологічних та медичних наслідків.

На сьогоднішній день не існує єдиного розгорнутого визначення даного явища, використовуються різні терміни, переважно західні, немає україномовного визначення та немає одностайності у розумінні сутності булінгу як соціально-психологічного феномену [2].

Першим проблемою булінгу почав займатися норвезький вчений Д. Ольвеус, який визначив дане явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів. Явище булінгу носить колективний характер та засноване на соціальних стосунках у групі. На думку Д. Ольвеуса, булінг включає три важливі компоненти: булінг є агресивною поведінкою, що включає в себе небажані, негативні дії; булінг є явищем довготривалим та систематичним; булінг характеризується нерівністю влади або сили [2].

Безаг В. пояснював явище булінгу, як неодноразові напади тими, хто має більшу владу та авторитет, щодо тих, хто слабший та немає можливості захищатись, завдаючи їм страждань для отримання від цього задоволення [1].

В свою чергу С. Кривцов булінгом вважає жорстке ставлення одних дітей щодо інших, яке має тенденцію повторюватись та при цьому є нерівність сил агресора та жертви.

Кішлі Л. вважає, що булінг – це "агресивна поведінка, яка спрямована на приниження почуттів, висловлювання негативних емоцій та суджень, що завдають неприємних відчуттів іншій людині" [1].

Український інститут протидії екстремізму наводить наступне визначення феномену булінгу, та визначає його як здійснення тривалого фізичного або психологічного насилля, яке не має характеру самозахисту, з боку одного індивіда або цілої групи щодо іншого індивіда.

Булінг - це знущання, що проявляється у цілеспрямованих, демонстративних, тривалих, постійно повторюваних діях фізичного та/або психічного характеру з боку особи або групи осіб, які володіють певними перевагами над іншими та вчиняють свої дії з певною визначеною метою.

Існують й інші визначення поняття "булінг", але всіх їх об'єднує те, що це - агресивна поведінка, повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром нашкодити, викликати страх.

Майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, дане явище розглядають як "підтип агресії", який може приймати багато форм, і фізичних і словесних (Е. Пелігріні, С. Салмівалі); деструктивну взаємодію (Р. Дж. Хезлер), частину соціального життя групи (Е. Роланд), неодноразовий напад – соціальний або вербальний – з боку тих, хто має вищий статус (В. Бесаг), тривале, усвідомлене насильство спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д. Лейн) [2].

Не кожне здійснюване насильство є булінгом. Серйозність і тривалість цього процесу безпосередньо пов'язані з реакцією жертви на словесну, фізичну або психологічну агресію. Тому необхідно окреслити основні показники та характеристики, які вказують на можливість існування даного явища.

По-перше необхідно спостерігати за взаємодією тих учнів, у яких при спілкуванні виникає та проявляється фізична чи психологічна агресія і при цьому постійно один із учасників такої взаємодії є домінантним та сам провокує ситуації прояву агресії. Під його впливом жертва відчуває страх, невпевненість, демонструє зміни у поведінці та настрої, погіршення успішності в навчанні або втрату ентузіазму й інтересу до школи.

По-друге, необхідно спостерігати за змінами в поведінці учня, який піддається неодноразовим нападам агресії. Може спостерігатися дистанційованість від учителів та однолітків, негативізм при обговоренні теми агресивності, напруженість при появі ровесників, образливість.

В окремих випадках ці ознаки і симптоми необов'язково вказують на те, що учень піддається цькуванню. Проте, якщо ці ознаки спостерігаються комплексно або повторюються, необхідно подальше дослідження з метою визначення причин, що впливають таким чином на учня.

Аналізуючи праці західних дослідників, слід зазначити, що шкільний булінг має дві основні форми [2]:

1. Фізична – умисні поштовхи, удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень та ін. До цієї форми булінгу можна віднести сексуальний булінг (дії сексуального характеру).

2. Психологічна – насильство, пов'язане з дією на психіку, яке наносить психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, створенням напруженої атмосфери для навчання з метою формування зверхнього ставлення групи, навіть учителів чи персоналу школи, до аутсайдера, жертви, найчастіше, фізично слабкішої дитини або з бідної чи неблагополучної родини. До цієї форми можна віднести: вербальний булінг; образливі жести або дії; залякування; ізоляцію; вимагання; кібербулінг.

В середніх навчальних закладах, де адміністрація чи вчителі толерантно ставляться до проявів булінгу та не контролюють взаємодію між учнями, інтереси учнів шляхом норматив-

ного регулювання, або ж самі вчителі чи школа культивують агресивну взаємодію та дух насильства, як невід'ємні ознаки мужності, учні, як правило, негативно сприймають емоційний клімат самої школи, атмосферу визначають як небезпечну, що у свою чергу, провокує відповідні агресивні реакції. [2].

Булінг у шкільному середовищі може виникати за умов, коли адміністрація школи не турбується про життя, всебічний розвиток і побутові умови кожної дитини, що може призвести до формування безініціативності та безвідповідальності, проявів негуманних стилів поведінки. Відбувається порушення в розумінні учнів щодо співвідношення інтересів – колективних і особистісних. Булінг у шкільному середовищі впливає на дитину таким чином, що вона не засвоює поняття моралі як суспільного явища, тому в процесі діяльності, організованої взаємодії між школярами не відбувається усвідомлення відповідальності один перед одним, перед колективом. Булінг також може виникати як компенсація за невдачі у навчанні, суспільному житті, а також від тиску та жорстокого поводження батьків чи інших дорослих, при недостатній увазі з боку дорослих. Булінг може виникати й як крайня міра, коли дитина вичерпала всі інші можливості для задоволення своїх потреб, і у випадках, коли учні протестують проти певних правил, виражаючи невдоволення, прагнучи зруйнувати дещо в своєму оточенні [2].

Отже, проаналізовані позиції дослідників проблеми булінгу в освітньому середовищі дають змогу констатувати, що це явище негативно позначається на психічному розвитку дітей, що відображається на їх емоційній сфері, соціальних контактах, різних видах діяльності, успішності в них. Розповсюдженість агресивних проявів і цькування дітей визначає актуальність наукового підходу до визначення способів профілактики.

Список бібліографічних посилань

1. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html.
2. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 46-50. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_12.
3. Макарова О.П. Теоретичні аспекти насильства та жорстокого поводження з дітьми Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. тези доп. Всеукр.наук.– практ конф. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020.-336с. С.302– 305.
4. Макарова О.П. Радіонова Л.О. Проблема булінгу в сучасному суспільстві Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. Всеукр.наук.– практ конф /МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2019.312с. С.285– 287.